

МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ АКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ПРОДОВОЛЬЧИМИ ТОВАРАМИ

Досліджено товарно-вартісну структуру міжнародної торгівлі України продовольством та здійснено аналіз динаміки частки продовольчих товарів України у загальному обсязі експорту-імпорту товарів і послуг за 2008-2014 рр. Зазначено, що тенденції світового продовольчого ринку є найважливішим чинником розвитку харчової промисловості України в умовах прогресуючої глобалізації. Дослідження тенденцій світового ринку при формуванні стратегії підприємств є необхідною умовою для забезпечення високої конкурентоспроможності вітчизняного продовольства.

Міжнародна торгівля надає можливість продавати власні запаси ресурсів закордон, що в свою чергу є одним із способів збільшення валового внутрішнього продукту. Ефективне здійснення зовнішньоекономічної діяльності сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції, є визначальним фактором економічного зростання, а також вважається реальним важелем структурної трансформації та стабілізації національної економіки.

Ключові слова: міжнародна торгівля продовольством, експорт продовольчих товарів, імпорт продовольчих товарів, торговельний баланс продовольчих товарів

Исследовано товарно-стоимостную структуру международной торговли Украины продовольствием и осуществлен анализ динамики доли продовольственных товаров Украины в общем объеме экспорта-импорта товаров и услуг за 2008-2014 гг. Определено, что тенденции мирового продовольственного рынка является важнейшим фактором развития пищевой промышленности Украины в условиях прогрессирующей глобализации. Исследование тенденций мирового рынка при формировании стратегии предприятий является необходимым условием для обеспечения высокой конкурентоспособности отечественного продовольствия.

Международная торговля предоставляет возможность продавать собственные запасы ресурсов за границу, что в свою очередь является одним из способов увеличения валового внутреннего продукта. Эффективное осуществление внешнеэкономической деятельности способствует повышению конкурентоспособности продукции, является определяющим фактором экономического роста, а также считается реальным рычагом структурной трансформации и стабилизации национальной экономики.

Ключевые слова: международная торговля продовольствием, экспорт продовольственных товаров, импорт продовольственных товаров, торговый баланс продовольственных товаров

Investigated inventory cost structure of international trade with food and Ukraine analyzes the dynamics of Ukraine share of food in total exports and imports of goods and services for the 2008-2014 biennium. Indicated that trends in the world food market is the most important factor in the development of food industry in Ukraine in terms of progressing globalization. Research trends in the global market when forming strategies of enterprises is a prerequisite for ensuring high competitiveness of domestic food.

International trade provides an opportunity to sell their stocks of resources abroad, which in turn is one way of increasing the gross domestic product. Effective implementation of foreign economic activity contributes to the competitiveness of products, are a key driver of economic

growth, and is considered to be the real lever of structural transformation and stabilization of the national economy.

Key words: international trade in food, food exports, food imports, the trade balance of food

Постановка проблеми. Швидкий розвиток глобалізації в міжнародній торгівлі створює передумови до значного поглиблення процесу глобалізації поза товарними ринками, зокрема у сфері міжнародного руху капіталу й ресурсів праці. Зростаючий рівень глобалізації в міжнародній торгівлі, зокрема й продуктами харчування, суттєво впливає на характер проблеми продовольчої самозабезпеченості. У сучасних умовах економічні перетворення в державі повинні узгоджуватися з глобалізаційними процесами у світовій економіці, з їх прогнозними оцінками. Україна має визначити й постійно уточнювати своє місце, свою перспективу, свою роль в інтеграційних процесах по відношенню до провідних гравців на міжнародній арені.

Український аграрний сектор із потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що, з одного боку, може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції у світовий економічний простір, а з іншого – зростання доходів населення, задіяного в аграрній економіці, що складає понад третину всього населення країни, може дати мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки. Отже, аналіз товарно-вартісної структури експортно-імпорتنих зв'язків у цій економічній сфері, визначення шляхів їх оптимізації є актуальною проблемою у науково-теоретичному і прикладному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми міжнародної торгівлі України, у т. ч. продовольчими товарами, звертаються багато економістів, про що свідчать публікації О.В. Абрашка, І.В. Бураковського, Н.В. Горіна, Л.В. Молдаван, С.М. Кваші, П.Т. Саблука, М.П. Сичевського, Б.Й. Пасхавера, О.В. Шубравської та ін. Проте, питання ролі і місця України в системі міжнародної торгівлі продовольством вивчено недостатньо, тому ця категорія потребує подальших досліджень.

Метою статті є виявлення можливості підвищення активності зовнішньої торгівлі, дослідження та систематизація сучасних позицій України в системі міжнародної торгівлі продовольством.

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці вітчизняних та іноземних дослідників, матеріали періодичних видань, Internet-ресурси та аналітичні матеріали щодо позицій України в системі міжнародної торгівлі продовольством.

Основні результати дослідження. Стан забезпечення населення продовольством, його фізична та економічна доступність мають безпосередній вплив на стабільність соціально-економічної ситуації в суспільстві.

У зовнішньоекономічній діяльності України протягом останнього часу посилюється значення торговельних зв'язків продовольчими товарами. Це пояснюється зниженням попиту на традиційні товари зовнішньоекономічних партнерів України і створенням сприятливої кон'юнктури на ринку сільськогосподарської сировини і продовольства.

Роль держави у міжнародному поділі та інтеграції праці визначається галузевою спеціалізацією експорту. Упродовж останніх років обсяги експорту продовольчих товарів демонстрували досить різкі коливання, що відображає як кон'юнктуру ринків (табл. 1).

Загалом у 2014 р. порівняно з 2008 р. експорт продовольчих товарів зріс (у фактичних цінах) на 54,01%. Причому основним чинником такого зростання став експорт жирів та олій тваринного або рослинного походження, який збільшився на 96,51% й питома вага якого зросла з 17,98% до 22,94% у загальній структурі експорту продовольчих товарів. Враховуючи експорт продукції рослинного походження слід констатувати помітну активізацію виходу України на світові ринки сільськогосподарської та харчової продукції: частка експорту товарів продовольства в експорті з України зросла з 9,44% до 11,77%, а імпорту – з 7,81% до 9,96% (рис. 1).

Товарно-вартісна структура зовнішньої торгівлі України продовольчими товарами у 2008-2014 рр.

Показники	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
ЕКСПОРТ							
Вартість, тис. дол. США / темп приросту порівняно із попереднім періодом, %	10824694,0	9514936,9 / -12,10	9936093,5 / 4,43	12804109,1 / 28,86	17880597,4 / 39,65	17024348,4 / -4,79	16671171,9 / -2,07
у тому числі:							
Живі тварини; продукти тваринного походження	783404,3	595966,8	771386,6	936606,1	961323,1	1084105,1	1014556,7
Продукти рослинного походження	5577382,0	5034894,2	3976325,5	5531957,1	9213900,2	8875943,5	8736209,9
Жири та олії тваринного або рослинного походження	1945745,6	1796023,8	2617314,4	3396407,0	4211457,2	3507131,8	3823672,0
Готові харчові продукти	2518162,1	2088052,1	2571067,0	2939138,9	3493916,9	3557168,0	3096733,3
ІМПОРТ							
Вартість, тис. дол. США / темп приросту порівняно із попереднім періодом, %	6456548,6	4936050 / -23,55	16937092 / 243,13	6346705,8 / -62,53	7519661,1 / 18,48	8184036,8 / 8,84	6052111,7 / -26,05
у тому числі:							
Живі тварини; продукти тваринного походження	1702016,2	1267557,1	12416905,5	1035370,6	1718371,2	1892122,8	1122721,4
Продукти рослинного походження	1462481,7	1259948,6	1563710,4	1815941,5	2429664,6	2669782,0	2027145,3
Жири та олії тваринного або рослинного походження	612868,8	374265,8	451549,4	468668,1	406254,6	403328,4	301511,9
Готові харчові продукти	2679181,9	2034278,2	2504926,8	3026725,6	2965370,7	3218803,6	2600733,1
САЛЬДО ТОРГОВЕЛЬНОГО БАЛАНСУ							
тис. дол. США / темп приросту порівняно із попереднім періодом, %	4368145,4	4578887,2	-7000998,6	6457403,3	10360936,3	8840311,6	10619060,2
у тому числі:							
Живі тварини; продукти тваринного походження	-918611,9	-671590,3	-11645518,9	-98764,5	-757048,1	-808017,7	-108164,7
Продукти рослинного походження	4114900,3	3774945,6	2412615,1	3716015,6	6784235,6	6206161,5	6709064,6
Жири та олії тваринного або рослинного походження	1332876,8	1421758,0	2165765,0	2927738,9	3805202,6	3103803,4	3522160,1
Готові харчові продукти	-161019,8	53773,9	66140,2	-87586,7	528546,2	338364,4	496000,2

Джерело: розроблено автором з використанням даних Державної служби статистики. Зовнішньоекономічна діяльність. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу.

Рис. 1. Динаміка частки продовольчих товарів України у загальному обсязі експорту-імпорту товарів і послуг за 2008-2014 рр., %

Джерело: побудовано автором з використанням даних Державної служби статистики. Зовнішньоекономічна діяльність. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу.

Однак за досліджуваний період не відбулося поліпшення структури експорту аграрної та продовольчої продукції з України. У загальній структурі експорту продукції частка готових продуктів значно зменшилась – з 23,26% у 2008 р. до 18,58% у 2014 р.

Слід зазначити, що зростання частки сільськогосподарських товарів у сукупному експорті країни під час кризи стало одним із важливих чинників послаблення втрат національної економіки. За географічною ознакою в експортних зв'язках України з сільськогосподарської та продовольчої продукції домінували пострадянські та азійські держави. Однак, стосовно сільського господарства, то перспективним є європейський ринок, але за умов наявності відповідних сертифікатів щодо дотримання високих стандартів ЄС. Пожвавлення торговельних відносин можливе, зважаючи на стабільну потребу країн ЄС, навіть у період фінансової кризи, у продовольстві та продукції з незакінченим циклом виробництва.

Аналізуючи дані таблиці 1 щодо експортно-імпортних операцій із продовольством і продовольчою сировиною у торговельному балансі України, необхідно відзначити наявність позитивного сальдо в сумі майже 10,62 млрд дол. США. При цьому вагомий внесок у його формування забезпечили такі групи товарів, як продукти рослинного походження – 6,71 млрд дол. США, жири та олії тваринного або рослинного походження – 3,52 млрд дол. США, готові харчові продукти – 0,49 млрд дол. США.

У той же час експорт живих тварин і продуктів тваринного походження протягом 2008-2014 рр. був менший за імпорт, внаслідок чого у цій групі товарів спостерігалось від'ємне сальдо, яке у 2014 р. становило 108164,7 тис. дол. США. Зауважимо, що у 2014 році в Україні сільгосппідприємствами було реалізовано 487,9 тис. тонн свинини, що на 7,4% більше, ніж у 2013 році. Одночасно відбулося значне скорочення обсягів імпорту свинини —

вдвічі порівняно з 2013 роком, на що істотний вплив зробила девальвація гривні. На тлі двократного зниження імпорту експорт української свинини зріс на третину. Незважаючи на те, що закриття російського ринку створило тимчасові труднощі для функціонування галузі, в цілому воно не суттєво відбилосся на зовнішній торгівлі. Основним імпортером в 2014 році стала Молдова, збільшивши більш ніж втричі попит на українську свинину [4].

Слід зазначити, що масовий імпорт сільськогосподарської продукції веде до руйнування цілих галузей виробництва. Так, в Україні у кілька разів скоротилося поголів'я овець, свиней, значно впала чисельність поголів'я великої рогатої худоби, відповідно виведена з експлуатації їх матеріально технічна база. Знизилася продуктивність худоби і птиці. В основі забезпечення продовольчої безпеки будь-якої країни лежить організація всього продовольчого комплексу – від вирощування рослин і тварин до забезпечення засобами виробництва та реалізації кінцевої продукції. З економічної точки зору зростаюча залежність вітчизняного виробництва від іноземних партнерів означає, що значна частина вартості кінцевої продукції формується не всередині країни, а за її межами, що означає зниження не тільки продовольчої, але й економічної безпеки.

Ринки продовольчих експортних товарів України характеризуються посиленням суперництва учасників і наростанням цінової конкуренції, що може позначитися на обсягах валютних надходжень, збільшенні фізичних обсягів експорту. Прямими конкурентами України на цих ринках є країни, які володіють великими перевагами чинників, що явно звужує перспективи і знижує доцільність поліпшення позиції нашої країни [2, с.41].

Слабкі експортні позиції нашої країни на світовому продовольчому ринку щодо означених видів продукції свідчать про необхідність подальшої його диверсифікації у напрямі підвищення частки продуктів промислової переробки тваринного походження.

Основними факторами довгострокового успіху експортного потенціалу продовольчих товарів України за означених умов є:

- створення і підтримання сприятливого інвестиційного клімату для харчової промисловості;
- перерозподіл структури експорту продовольчих товарів до збільшення частки продуктів із вищою доданою вартістю її переробки;
- впровадження у практику діяльності підприємств з виробництва продуктів харчування принципів міжнародної системи технічного регулювання, безпечності харчових продуктів (НАССР).

На кон'юнктуру продовольчого ринку здійснює сильний вплив імпорт сільськогосподарської сировини та продовольства. У 2014 р. у загальному обсязі імпорту продуктів харчової промисловості та сільського господарства найбільша частка припадала на готові харчові продукти – 42,97% (за період 2008–2014 рр. зростання на 1,47 п.п.), на другому місці продукти рослинного походження – 33,49% (зростання на 10,84 п.п.), на третьому – живі тварини і продукти тваринного походження – 18,55% (зменшення на 7,81 п.п.) і на четвертому – жири та олії тваринного або рослинного походження – 4,98 % (зменшення на 4,51 п.п.).

Зростання імпорту продовольства, особливо готових продуктів, позначається на харчовій промисловості, яка завжди була інвестиційно-привабливою і перспективною. Її називають індикатором благополуччя українців і раніше вважали двигуном економічного зростання. Падіння рівня доходів українців, наплив імпорту змінюють цю ситуацію. На теперішній час харчова промисловість України переживає падіння, але зростання цін на продукцію частково перекидає падіння виробництва. У сучасних умовах, коли надходження інвестицій в країну незначне, а внутрішньому попиту загрожує подальше падіння, потрібно розробити механізм підтримки сільського господарства і вітчизняного виробника. У сучасному світі зростання глобальної конкуренції стратегічним завданням держави є створення сприятливих умов для реалізації наявного експортного потенціалу вітчизняного аграрного сектора економіки з метою збільшення обсягів поставок його продукції на зовнішній ринок та закріплення позицій за Україною як одним із стабільних і передбачуваних виробників.

Значний стримуючий вплив на розвиток зовнішньої торгівлі України справляє комплекс ендогенних і екзогенних факторів, серед яких можна виділити такі найважливіші: нераціональна товарна та географічна структура експорту та імпорту; низька конкурентоспроможність вітчизняної продовольчої продукції, відсутність Європейських стандартів сертифікації; важкий фінансовий стан більшості підприємств харчової промисловості; недостатній розвиток вітчизняних систем сертифікації і контролю якості експортної продукції на фоні значного посилення в останній час вимог до споживчих і екологічних характеристик, а також до безпеки продукції, яка реалізується на ринках розвинутих країн; випереджуючий ріст цін на продукцію та послуги природних монополій порівняно зі збільшенням цін на продукцію АПК; нестача спеціальних знань і досвіду роботи в сфері експорту у більшості українських підприємців, а також недостатня координація їхньої діяльності на зовнішніх ринках; розрив традиційних виробничих зв'язків на пострадянському економічному просторі без завоювання нових постійних "ніш" на світовому ринку.

Висновки. В умовах відкритості національної економіки світові тенденції наростання дефіциту продовольства і зростання цін можуть розглядатися як потужний виклик для українського виробництва та забезпечення продовольчої безпеки України. Це вимагає не тільки захисту національного продовольчого ринку та економічних інтересів вітчизняних товаровиробників через систему митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання, але й оптимізації структури імпортно-експортних операцій з дотриманням балансу національних економічних інтересів у цілому, інтересів виробників продовольства та населення як споживачів кінцевої продукції.

Проведений аналіз дозволяє констатувати необхідність забезпечення безумовного пріоритету внутрішніх національних інтересів над зовнішніми, зниження залежності внутрішнього ринку продовольства від змін світової кон'юнктури, необхідність вжиття заходів до захисту внутрішнього ринку та збільшення обсягів виробництва вітчизняної продукції, створення відповідної інфраструктури з її транспортування, зберігання, підготовки до реалізації. Розробка і здійснення ефективної стратегії розвитку продовольчого ринку, формування стійких господарських зв'язків між українськими виробниками та споживачами сільськогосподарської продукції, а також вдосконалення системи руху товарів до споживачів дозволяє забезпечити продовольчу безпеку України та реалізувати національні інтереси держави в умовах глобалізації.

Література

1. Власов В. Пріоритетні проблеми агропродовольчого розвитку / В. Власов // Економіка України. – 2009. – №11. – С. 92-93.
2. Влах М.Р. Міжнародна торгівля України продовольчими товарами: стан і тенденції розвитку / М.Р. Влах, Т.О. Коропецька // Інноваційна економіка. – 2013. – №5. – С. 40-42
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Офіційний сайт Аграрне інформаційне агентство. У 2015 пріоритетним для свинарської галузі стане внутрішній ринок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/ua/tvarynnyctvo/svynarstvo/show/u-2015-prioritetnim-dlja-svinarskoi-galuzi-stane-vnutrishnij-rinok>
5. Скидан О. Продовольча сфера України в умовах глобалізаційних викликів / О. Скидан // Економіка України. – 2009. – № 11. – С. 53-64.
6. Фролов А. Державне регулювання зовнішньої торгівлі як фактор забезпечення продовольством населення України / А. Фролов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02%2813%29/12faupnu.pdf
7. Чорна Н. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток аграрного бізнесу України / Н. Чорна, Р. Чорний. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: skhid.com.ua/article/download/36456/32686